

Finn Olstad

Fra leirbålet til maktens korridorer

Om Tranmæl, Gerhardsen og politisk vennskap

«Vi har, Einar, hat det så morsomt sammen, kampert i bevegelsen og så alle de gilde turene. Det vilde ha vært stuslig og øde her uten dig, Einar. En bedre og klokere kamerat kan ingen få. Det var også et rart brev jeg fikk fra dig julaften. Det var vondt å holde øinene tørre. Ikke på grund av bedrøvelse. Men den egne stemming man kom i: denne følelsen av samhørighet, takknemlighet, sann livsglede. Ofte føler jeg mig beklemmt over det pene som sies, det er som en byrde man ikke er verdig til å bære. Men det du sier er saa anderledes. Du overvurderer mig, og gir mig så altfor stor anerkjendelse. Men det er allikevel så helt anderledes med det du siger. Man blir så varm og glad. Det er liksom utgangspunktet er så andet for dig. Ikke bare det partimessige, men også det menneskelige, det *kameratslige* som får en så dyp understrekning. Det er jo menneskeheten vi må søke å frigjøre i vår bevegelse. Det er når alt kommer til alt det største med den.»¹

De var ikke bare partikamerater. Martin Tranmæl sendte flere personlige brev til sin atten år yngre venn Einar Gerhardsen. Bruddstykker er bevart fra dette brevet, skrevet i 1924 da opprøreren Tranmæl satt bak lås og slå.² Tranmæl samlet rundt seg en vennekrets der det politiske og personlige gikk i ett. De dro på tur sammen, i marka og på fjellet. De gikk på møter, drakk kaffe, pratet politikk, tok ledelsen i lag, foreninger og til sist i Det norske Arbeiderparti. De ville skape det nye samfunnet i sitt bilde. Men alltid var det et spesielt forhold mellom Martin og Einar.

Det var et forhold som skulle sette sitt preg på Norge i det tjuende århundre. Sosialismens århundre, sa de da det var nytt og friskt. Og kameratene Martin Tranmæl og Einar Gerhardsen symboliserte kanskje sterkere enn noen andre dette århundrets politiske paradokser. De var begge blant de røde og revolusjonære i tida under og rett etter

den andre verdenskrigen, da kapitalismen og borgerskapets samfunn skulle feies over ende. Mer enn noen andre bidro Tranmæl til at de radikale og utålmodige overtok Det norske Arbeiderparti i 1918, og han ble, reelt om ikke formelt, partiets mektigste mann og ledende skikkelse. Snart ble han imidlertid en drivende kraft i omvendelsen fra revolusjonær ørkenvandring til parlamentarisk makt og – fra 1935 – regjeringsmakt. Da Arbeiderpartiet i 1945 dannet flertallsregjering, var det Einar Gerhardsen som trådte fram i lyset, som statsminister og partiformann i en tjueårsperiode (med unntak av de vel tre årene Oscar Torp og de ukene John Lyng fikk låne statsministerstolen). Norge skulle ledes mot det sosialistiske samfunn: skrittvis, planmessig og kontrollert. Ingen ting kunne ha overrasket Tranmæl og Gerhardsen mer enn det norske samfunnet ved utgangen av århundret: mer kapitalisme, mer markedsøkonomi og – likevel – en for tidligere generasjoner usannsynlig velstand.

1

Martin var menneskefiskeren. «Går du noe i marka?» Det skal ha vært hans første ord til Einar Gerhardsen, da han «tilfeldigvis» traff ham på trikkeholdeplassen etter et møte i Sagene Arbeidersamfund. Slik bygde han opp et nettverk av vennskap og politiske forbindelser. Alltid – i hvert fall nesten – gjaldt det unge menn. Det var menn som kunne formes, og som ble formet i Tranmæls bilde. En nervøst beskjeden og urolig unggutt skulle bli til landsfaderen Einar Gerhardsen.

Det lå beregning bak. Vennskap var redskap for den politiske besettelse, kallet etter å utsette det borgerlige utbyttersamfunnet og «frigjøre menneskeheten». Slik var det da grunnen ble beredt for den nye, radikale retningskamp og seier i Det norske Arbeiderparti under det forente førerskap av Martin Tranmæl fra fagopposisjonen og Kyrre Grepp fra det sosialdemokratiske ungdomsforbundet. De kompletterte hverandre i høy grad, skrev den svenske sosialisten Zeth Høglund om dette bemerkelsesverdige «ikke bare ... politiske, men ogsaa personlige broderskap» mellom giganter: «Tranmæl, den flammende lue, den uimotstaaelige agitator og hensynsløse klassekjæmper og Kyrre Grepp, feltherreblirket, klokskapen, smidigheten, taktiker og strateg, rolig kraft.» Per Maurseth har

understreket det funksjonelle ved forholdet. «Fullstendig integrasjon gir ikke bare enhet i det instrumentelle arbeidsfellesskap, men også i den ekspressive samhandling i gruppen. Grepp og Tranmæl måtte bli venner.»³

Men vennskap er så mangt. Med Kyrre Grepp var det vennskap mellom likesinnede. I andre tilfeller kunne det ligne mer på det klassiske forholdet mellom patron og klient eller mellom fører og flokk, slik Einar Gerhardsen innprentet Oskar Torp etter at de i 1923 var blitt henholdsvis sekretær og formann i Arbeiderpartiet: De måtte «holde ved like det tillitsfulle og vennskapelige forhold til Tranmæl og godta at han var partiets egentlige leder».⁴ En indre krets, der Gerhardsen var selvskreven, samlet seg i ærefrykt og avhengighet omkring føreren. Det kunne også minne om en munkeorden, slik Trygve Bull har beskrevet en annen og rivaliserende gruppering: Erling Falk og studentene i Mot Dag. Det tette, målbevisste mannsmiljøet, skriver Bull, som kjente det fra innsiden, risikerte å spille en så stor rolle i ens liv «at ikke bare et aktivt seksualliv, men endog den sinnsmessige beskjeftigelse med det annet kjønn kunne komme til å spille en uforholdsmessig liten rolle».⁵

Vennskapet var politisk, men kunne også – i hvert fall for Tranmæl og hans venner – i en viss forstand kalles romantisk. Det ble innskrevet i en diskurs av inderlighet som minner om mannlig «romantisk vennskap» fra 1800-tallet, slik det blant annet er kjent gjennom Conrad Schwachs erindringer og hans brev til vennen Maurits Hansen, den «inderlig elskede» og «evig hengivne». Liksom Maurits Hansen i 1838 drømte om å vandre arm i arm og sette seg på et ensomt sted med sin «elskede tids savnede», ble Tranmæl «saa varm og glad» ved tanken på sin unge kamerat, Einar. Det er åpenbart erotisk ladede uttrykk. Men som Marianne B. Karlsen, som har skrevet om Conrad Schwach, påpeker, kan det føre på villspor å tolke slike uttrykk for følelser og intime relasjoner ut fra vår tids erfaringer og kategorier.⁶ Å si at Tranmæl «egentlig» hadde en homoseksuell legning og dermed tro at alt er forklart, blir kanskje for grovt.

Tranmæl og hans unge menn delte et romantisk vennskap også på den måten at det utspilte seg innenfor den spesielle rammen som ble skapt på 1800-tallet, med naturopplevelser og naturmystikk som et ledetema. Fra fjellturen med Tranmæl og utvalgte partikamerater til

Kyrre Grepps hytte på Geilo sensommeren 1921 minnes Gerhardsen det første møtet med «den uendelige vidda»:

Lyng og kjerr og myr, små bekker og svære stridbare elver.
Vi så langt og vidt – store vann og snødekte fjelltopper.
Ingen veier, ingen bruer, bare veltråkka stier og mer eller mindre vanskelige vadesteder. Vidda lå der som Vår Herre hadde skapt den.⁷

Ble ikke også det politiske prosjektet som bandt vennene sammen, formet så å si i et romantisk landskap, preget av de sterke følelser, den ekspressive handling og visjonene om radikal forandring? Det var lett å glemme dette, etter hvert som det ble slipt ned og slitt bort i møtet med hverdagspolitikken under en gråere himmel.

Men i den formative perioden minnet Martin Tranmæl og hans venner mer om visse politiske miljøer på 1800-tallet – om gruppene omkring menn som Marcus Thrane, Søren Jaabæk og Johan Sverdrup – enn om den idealtypisk moderne partiorganisasjon. Riktignok var de noe for seg selv, for sin tid ytterliggående i dyrkingen av det romantiske vennskapet og samlingsen omkring en karismatisk førerskikkelse. Men det spørs om de ikke også bærer noe tidstypisk i seg, som et tett nettverk av vennskap og kjennskap i politikken verden.

2

Tranmæls vennekrets ble en politisk kraft, som preget debatt og dagsorden, satte sin vilje igjennom i Det norske Arbeiderparti og – for en stakket stund – syntes å stake ut en kurs mot revolusjon og rådsrepublikk. Men kunne dette – i politisk forstand – romantiske vennskapet opprettholde sin politiske potens i den nye saklighetens tidsalder?

Med 1930-årenes hverdagsgrå reformpolitikk, parlamentarisk arbeid og fra 1935 regjeringsmakt forsvant mye av grunnlaget. Så altfor mye skjedde der Tranmæl og hans nettverk ikke slapp til eller ikke maktet å sette seg igjennom. På mange måter ble Arbeiderpartiet preget av en dualisme, som kunne symboliseres ved kjempene Tranmæl og Nygaardsvold. Johan Nygaardsvold var som parlamentarisk leder og statsminister ingen venn av Tranmæl i den forstand at han lot seg påvirke, overtale og

innordne i det politiske kameratskapet, noe som blant annet fikk betydning for Norges forsvarsberedskap i 1940; Nygaardsvold strittet imot mens Tranmæl og Gerhardsen talte for opprustning.

Noen resignasjon innebar ikke dette, snarere tvert imot. I historiens lys skimtes antakeligvis bare en flik av den utrettelige virksomheten i fagforeninger og fagforbund som, med Tranmæl som edderkopp i nettverket, ble utført av hans venner og venners venner. Gjennom dette nettverket og operasjoner som «palassrevolusjonen» i Jern og Metall 1931, da den gamle forbundsledelsen ble skiftet ut og Konrad Nordahl ble ny formann,⁸ ble fagbevegelsen i stor grad underlagt politisk kontroll. Det toppet seg i 1934 da selveste LO-formannen Halvard Olsen, som etter Tranmæls smak opptrådte altfor selvstendig og egenrådig, ble kastet. Det må for ha vært en bittersøt triumf: Halvard Olsen var en av Tranmæls gamle kamper og kamerater fra fagopposisjonen. For Halvard Olsen gikk det raskt utfor bakke, både personlig og politisk. Han endte som leiesvenn for nazistene og landssvikdømt. Tranmæl bevarte likevel en «underlig godhet» for sin gamle venn.⁹ Vennskap var ikke bare politikk, selv ikke for Martin Tranmæl.

Tranmæl utleverte seg aldri, verken på den ene eller andre måten. Likevel må vi tro at han gjennom 1930-tallet hadde en langsiktig strategi for å plassere sine folk også i ledelsen av regjeringen, og kanskje aller helst med Einar Gerhardsen som statsminister. Det skjedde da også som ved et underlig sammentreff i 1945. Det er fristende å karakterisere det som et kupp da tranmælittene¹⁰ raskt ikke bare befestet ledelsen av partiet, men også tok over statsroret. Her foregikk et skjult spill, med folk som Arnfinn Vik, Eugen Johannessen og Rolf Gerhardsen som politiske operatører – med andre ord gamle venner av Martin Tranmæl og Einar Gerhardsen, som hadde flokket seg omkring mesteren i landflyktighet i Sverige. Var ikke Tranmæl i sin tilbaketrunkede posisjon selve regissøren av spillet? Sporene er delvis skjult, selv om vi kjenner til hvordan statsminister Nygaardsvold ble presset ut.

Einar Gerhardsen ble i tråd med dette opplegget partileder og – faktisk noe motvillig – statsminister. Einar var alltid den samme: mannen som ofret seg for klassens og partiets interesser slik de ble fortolket i miljøet omkring Tranmæl. Men samtidig var det en ny Einar Gerhardsen

som vendte tilbake fra konsentrasjonsleirenes redsler. Han var ikke lenger, på samme enkle og umiddelbare måte, Tramæls mann. Han trådte fram med egne standpunkter, visjoner og – venner, med stoff i seg til å framstå som landsfader. Jo, Tramæl og Gerhardsen forble nok venner, men aldri så nært som før og så nært som enkelte innbilte seg. Einars nye selvstendighet kom på en eiendommelig måte fram også i hyttelivet. På Baukholstulen i Gudbrandsdalen hadde Einar og Martin med flere kampert siden 1928. Etter krigen fant Einar og hans nærmeste seg ei hytte i nærheten. De var blitt flere, ja vel. Men var det ikke også som om de to store ikke kunne regjere under samme tak?

Landsfaderen Gerhardsen var som en legering av gammelt og nytt; det røde fra 1920-årene blandet seg med det byråkratgrå. Det er i dag kanskje lettere å se det siste enn det første, men Gerhardsens styringsform og politiske ambisjoner, særlig i de første årene, var preget av hans erfaringer fra vennekretsen omkring Tramæl. Langt på vei ville Gerhardsen styre parti og stat gjennom venner og vennskapsnettverk, kanskje mer enn noen annen i norsk politisk historie. Et ledd i dette var festene for statsrådene og deres familier med vørterøl og Seips visebok, hvor de kunne finne på å løpe i lang, lang rekke og syng «Kjerringa med staven». (Da trakk Trygve Lie gardenene godt for, og stakk av så snart som mulig.) Det er noe treffende i den parlamentariske rev og mulige rival til statsministerstillingen Olav Oksviks bemerkning i 1949: Gerhardsen drev i grunnen som «sjef for et ungdomslag», om enn «et ganske aktivt sådan».¹¹

Valget av venner viste forsøket på å forene gammelt og nytt i en særegen form for sosialistisk frammarsj. Det var noe tramælsk over Einar Gerhardsens politiske vennekrets av kamerater og klienter, der han gjennom mellommenn kunne nå utrolig langt, ikke minst gjennom broren Rolf som hadde sitt «store – for ikke å si enorme – kontaktnett» og som «kjente alt og alle, og var til enhver tid orientert».¹² Uten dette, ingen politisk «Fingerspitzengefühl». Men i motsetning til Tramæl trakk Gerhardsen folk utenfor bevegelsen, som Jens Christian Hauge og Helge Sivertsen, inn i varmen, både som omgangsvener og politiske medarbeidere.

Einar Gerhardsen ville forene og forsones. Som statsminister ville han bygge den sosialistiske framtid i en

enhetens og vennskapelighetens ånd, beseglet gjennom vennskap og medarbeiderskap med mennesker fra ulike klasser og grupper (selv om Høyre og Bondepartiet bevisst og demonstrativt skulle holdes utenfor). Det var derfor tungt symbolmettet da han sommeren 1946 inviterte høyesterettsdommer Ferdinand Schelderup med på «guttetur» i Fjellheimen, sammen med Erik Brofoss, Jens Christian Hauge og Eugen Johannessen. Schelderup kjente han fra krigens motstandsarbeid, da det ble bygd opp vennskap mellom folk fra ulike grupper og klasser, noe som etter krigen ble sementert gjennom «nasjonale kameratfester». På dette grunnlaget satte han sammen sin første regjering i 1945, den såkalte samlingsregjeringen, der de borgerlige partiene ble representert av et par av Gerhardsens bekjente som ikke tilhørte Arbeiderpartiet, som Hambro treffende bemerket. Det var også slik han ville fortsette å styre, men Tramæl og partiets landsmøte tvang ham til å danne en ren partiregjering etter valget høsten 1945.

Det var en dobbelhet her som viste seg i så vel vennskap som i politisk innhold, et sosialismens janusansikt som Gerhardsen mer enn noen annen representerte: skrittvis frammarsj mot det sosialistiske samfunnet gjennom enhet og forsoning. Det var en posisjon som nok kan ha blitt utviklet i lidelsens fellesskap i Sachsenhausen, med sosialistiske og kommunistiske kamerater fra ulike deler av Europa. Kanskje var likheten mellom Gerhardsens norske arbeiderparti og Europas kommunistpartier større i de første etterkrigsårene enn noen av partene senere har villet erkjenne.

3

Venner kan man aldri få for mange av. Selv Einar Gerhardsen manglet i avgjørende øyeblikk politiske venner.

Det fantes miljøer hvor han sto på utsiden, uten inngrep. Ambisjonene om å innføre planøkonomiske tiltak gjennom vennskapelig overtalelse og samfunnsolidaritet brast. Gerhardsens fortvilelse var ekte da Industriforbundet i 1946 avviste planene om bransjeutvalg. De kunne riktignok innføres ved lov, men Gerhardsen visste at det ikke ville bli det samme; det ville bare bli utgangspunkt for politisk tautrekking og stille sabotasje. –

«Han snakket om hvordan vi hadde arbeidet sammen, men hvordan vi litt etter litt var glidd tilbake til vårt eget parti allesammen, og nu stod vi foran et skille hvor vi faldt tilbake til det gamle. ...»¹³ Kanskje hadde hans omgang med borgerlige hjemmefrontvenner isolert ham fra stemningene i direksjoner og styrerom?

Kunne en venn eller to i strategiske posisjoner ha gitt norgeshistorien et annet forløp? Det var kanskje nære på at Gerhardsen kunne ha manøvrert oss inn i en skandinavisk forsvarsallianse og dermed ha unngått å sementere den vestlige solidariteten gjennom medlemskap i NATO. Det var hans ambisjon i det avgjørende året fra våren 1948 til våren 1949. Når planene om det såkalte nordiske (det vil altså si skandinaviske) forsvarsforbundet kom så langt som de gjorde, skyldtes det nettopp vennskap, nemlig mellom de tre lands sosialdemokratiske statsministere: Hans Hedtoft, Tage Erlander og Einar Gerhardsen; ikke minst mellom akademikeren Erlander og arbeideren Gerhardsen synes det å ha oppstått et spesielt fortrolighets- og vennskapsforhold.

Men Halvard Lange var ingen venn av Einar Gerhardsen, i hvert fall ikke på den måten det her er tale om. De var ikke uvenner. De respekterte hverandre. Men de sto heller ikke sammen i intimt samarbeid og avslappet samvær. Tvert imot holdt utenriksministeren strengt på sin selvstendighet og autoritet innenfor sitt spesielle område. Halvard Lange protesterte når Einar Gerhardsen ville drive utenrikspolitikk. Og Lange var fra våren 1948 opptatt av at Norge måtte søke beskyttelse innenfor det vestlige samarbeidet. Noen «utro tjener» var den til fingerspissene korrekte utenriksminister naturligvis ikke. Men han var verken i stand til eller interessert i å følge opp det Gerhardsen foreskrev, som innebar en viss form for press eller kanskje bløff overfor USA for å sikre politisk og materiell støtte til et eventuelt nordisk forsvarsforbund. Lange var ikke den eneste proppen i systemet. I Washington satt ambassadør Morgenstjerne. Hva om Einar Gerhardsen og Wilhelm von Munthe av Morgenstjerne hadde vært kamerater? Det er kanskje en utenkelig tanke?

Men det var mangelen på vennskap, personlig og politisk, i ledelsen av Arbeiderpartiet som ble Gerhardsens forbannelse. I sentralstyret ble etter hvert Gerhardsen, som var den av partiets ledere som sterkest bevarte sin

sosialistiske barnetro, i mindretall. Den sterkeste motsetningen var selvfølgelig til Haakon Lie, den mektige partisekretæren, som i ungdomstida faktisk hadde vært blant de ivrigste tranmællittene. Allerede på et sentralstyremøte i 1956 tørnet de voldsomt sammen, da Gerhardsen sammenlignet Lie med «visse andre generalsekretærer», underforstått Josef Stalin. Det politisk sett mest avgjørende var likevel forholdet til Trygve Bratteli, den evige nestleder som Gerhardsen forgjeves forsøkte å forbigå som sin etterfølger. Her var en viss tilmålt avstand og stille rivalisering, noe som i hvert fall ble klart etter at partileder Gerhardsen i 1955 felte det som langt på vei var Brattelis regjering. (Oskar Torp var statsminister, Bratteli finansminister og regjeringens sterke mann.) Mer tydelig ses rivaliseringen gjennom de to stores koner, som nok ivret etter å bygge opp hvert sitt «hoff»; en talte da også om «Wernadottene».

Martin Tranmæl og hans venner ryddet seg en plass i Norges politiske historie som må kalles enestående. Ikke bare maktet de gjennom tiår i større eller mindre grad å beherske Det norske Arbeiderparti og deler av fagbevegelsen. De fremste tranmællittene, med landsfader Gerhardsen i spissen, fikk også avgjørende posisjoner i det politiske Norge, med ambisjoner om å omdanne landet til et sosialistisk samfunn. Men både nettverket av venner og den politikken som langt på vei var en arv fra de røde 1920-årene, viste seg utilstrekkelig i den nye tid. I næringslivets bastioner så vel som i diplomatiets irrganger strakk ikke Gerhardsens fangarmer til. Sosialøkonomene, med Bratteli som fremste talsmann innenfor partiledelsen, underminerte sakte, men sikkert de gerhardsenske planøkonomiske idealene. Partiet viste seg stadig vanskeligere å kontrollere. Slik var det som i propagandaen het «fast styring». Likevel spørs det om den noen gang har vært fastere.

4

Det spørs også om politisk vennskap noen gang har stått så sentralt i styringen av partiet og staten (som på mange måter gled over i hverandre), som et flerleddet, finmasket nettverk som verken samtid eller ettertid helt har kunnet overskue. Det var som en fortsettelse av de tradisjoner, de erfaringer og den stil som ble utformet tidligere i

århundret under Martin Tranmæls førerskap. I dette lå så vel Tranmæls som senere Gerhardsens fremste styrke som politikere. Samtidig kunne det her også ligge en kime til svakhet. Det politiske vennskapet kunne i maktens korridorer bli så varmt og nært, så ekte og så effektivt som i lyset fra leirbålet. Tranmæl rygget alltid tilbake for det offentlige ansvaret; han ville være den tilbaketrunkne iscenesetteren. Og ikke minst Gerhardsen kunne nok merke at vennskap ikke bare gir kontroll og makt, men også skranker og forpliktelser. Kanskje var dette noe av bakgrunnen for den hang til å mekle mellom ulike standpunkter, den mangel på konstruktiv maktpolitikk, som Tage Erlander fant hos ham. «Var Gerhardsen en ledartyp?» spurte Erlander seg selv: – «Knappast om vi dömer honom efter traditionella mått.»¹⁴

Norge i de første tiårene etter den andre verdenskrigen er forsøkt grepet med flere betegnelser. Arbeiderpartistaten og Gerhardsen-perioden er blant dem, betegnelser som skaper en stilisert historie om strukturer og aktører. Kanskje er det på tide å vende interessen sterkere mot rommet imellom, mot politikken personlige forbindelser, miljøer og vennskap (for den saks skyld også uvennskap). Kanskje kunne en foreslå en supplerende betegnelse, som også vektlegger sammenhengene bakover, og som for arbeiderbevegelsen ville omfatte perioden fra 1920- til 1960-årene, for staten fra 1945 til 1960-årene: tranmælittenes tidsalder.

Noter

1. Etter Finn Olstad: *Einar Gerhardsen – en politisk biografi*, Oslo 1999, s. 33. Artikkelen bygger på dette verket, og spesielt interesserte henvises til dette for referanser til kilder og litteratur.
2. Dette og noen andre utdrag av brev er hentet fra Jostein Nyhamar: *Einar Gerhardsen, bind 1*, Oslo 1982, der flere brev kan være blandet sammen. Brevsamlingen er for tiden ikke tilgjengelig, men det er grunn til å tro at den finnes i en privat samling.
3. Per Maurseth: Fra Moskva-teser til Kristiania-forslag. Det norske Arbeiderparti og Komintern fra 1921 til februar 1923, Oslo 1972, s. 91. Sitatet fra Høglund (opprinnelig nekrolog over Grepp i *Social-Demokraten* 10.2.1922) er også herfra.
4. Einar Gerhardsen: *Unge år*, Oslo 1974, s. 165.
5. Trygve Bull: *For å si det som det var*, Oslo 1980, s. 83.
6. Marianne B. Karlsen: «Vennskapets historie», *Dagbladet* 4.8.2000.
7. Gerhardsen 1974, s. 240.
8. Finn Olstad: *Jern og Metall 100 år. Bind 1 1891-1940*, Oslo 1991, s. 429-442.
9. Gerhardsen 1974, s. 339.
10. Betegnelse Tranmæl-partiet og tranmælitter ble etter splittelsen i 1923 brukt om Arbeiderpartiet; her brukt mer innskrenket. Se Per Maurseth: «Martin Tranmæl 1879-1979», *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie* nr. 2 1979, s. 3-10.
11. Sitert etter Olstad 1999, s. 212-213.
12. Gunnar Alf Larsen: *Sluttspill*, Oslo 1990, s. 69.
13. Gunnar Jahn sitert etter Olstad 1999, s. 214.
14. Tage Erlander: *Dagböcker 1950-1951*, Hedemora 2001, s. 400-401.